

EVROPA, SLOVENIJA IN ROMI¹

EUROPE, SLOVENIA AND THE ROMA

The contribution offers a comparative outline of the international legislation regulating the situation of the Roma in Europe and, in the second part, briefly sketches the main features of the situation of the Roma in Slovenia. The author bases her observations on previously accomplished work in this field and concisely presents the trends and the direction in which the perception of the identity of the Roma people has developed on the European level in the framework of the European integration processes. The consensus regarding equal status and partnership in international cooperation that has been achieved at the level of international organisations represents a significant challenge to the existing perceptions and favours a different approach to the question of identity of the Roma community in Slovenia. The vision of joint activity on the international level and the awareness of the political power held by the nation, whose population exceeds ten million, is a new quality in the processes of self-awareness within the Roma community in the enlarged new Europe. The activities taking place on the international scene encourage changes on the political and institutional levels of regulation in individual states of East and Central Europe. This process is reflected in passing and only in certain segments in the discussions on the situation of the Roma on the national and local levels in Slovenia.

Keywords: Roma, international organisations, international legislation

Prispevek vsebuje primerjalni oris mednarodnopravnega urejanja položaja Romov v Evropi in v drugem delu na kratko povzema temeljne značilnosti položaja Romov v Sloveniji. Avtorica izhaja iz že opravljenega dela na tem področju in strnjeno predstavi tendence in smer razvoja percepcije identitete Romov na evropski ravni v procesu evropskih integracij. Že doseženi konsenz v mednarodnih organizacijah o enakopravnem statusu in partnerskem odnosu v mednarodnem sodelovanju je velik izziv za obstoječe in spodbuda za drugačno razmišljanje o identiteti romske skupnosti v Sloveniji. Vizija skupnega delovanja na mednarodni ravni in zavest o politični moči več kot deset milijonskega evropskega naroda je nova kvaliteta v procesih samozavedanj znotraj romske skupnosti v razširjeni, novi Evropi. Dogajanje na mednarodnem prizorišču spodbuja spremembe tudi na politični in institucionalni ravni urejanja v posameznih državah vzhodne in srednje Evrope. Ta proces pa se zaenkrat le bežno in le v posameznih segmentih zrcali tudi v razpravah o položaju Romov na državni in lokalni ravni v Sloveniji.

Ključne besede: Romi, mednarodne organizacije, mednarodna zakonodaja

MEDNARODNOPRAVNI POLOŽAJ ROMOV

Na mednarodni ravni se je na področju pravnega urejanja varstva manjšin že izoblikoval konsenz o pomenu ohranjanja kulturne raznolikosti, ki je posebna vrednota sodobnih večkulturnih družb. Zagotavljanje obstoja manjšinskih skupnosti, ohranjanja identitete in spoštovanje pravic do razvoja narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih značilnosti manjšin je postalo sestavni del mednarodno-pravnega varstva človekovih pravic.

Specifičnost položaja romske skupnosti se odraža tudi v urejanju njenega pravnega statusa na mednarodni in notranji ravni, saj obstajajo zelo različna mnenja o tem, ali so Romi narodna, etnična, socialna ali kulturna manjšina, ali pa konstitutiven evropski narod.

V posameznih državah se uporabljajo različna poimenovanja za pripadnike romske skupnosti. V Svetu Evrope se uporablja izraz "Romi / Cigani" ali "Romi / Cigani / Potujoči". Mednarodni dokumenti v uvodu običajno vsebujejo pojasnilo, katere skupine so zajete v takem poimenovanju. V skladu s sklepi prvega romskega kongresa v Londonu (1971) je najbolj razširjena uporaba izraza "Rom" za označitev pripadnosti romskemu narodu. V nekaterih državah, npr. v Avstriji, se uporablja izraz Romi/Sinti, prav tako v Nemčiji.²

Za pravni položaj Romov so pomembne tako določbe v mednarodnih dokumentih, ki zagotavljajo spoštovanje človekovih pravic vsakemu posamezniku brez diskriminacije, kot tudi zagotovila za varstvo manjšin kot skupin. Še posebej pa je za pravno varstvo Romov pomembna dejavnost mednarodnih organizacij, ki je usmerjena k odpravi predsodkov, netolerance, ksenofobije in rasizma, in k odpravi socialne izključenosti.

V najnovejšem obdobju so se vse najpomembnejše mednarodne organizacije (tako vladne kot tudi nevladne) na področju varstva človekovih pravic intenzivno ukvarjale z različnimi razsežnostmi položaja in življenjskih razmer Romov v novem skupnem evropskem prostoru.³ Pri tem je treba upoštevati dejstvo, da so Romi v vseh državah, kjer živijo, prav gotovo tista skupina, ki je bila tako v

* * *

¹ Prispevek je bil v prirejeni obliki že predstavljen na posvetu Državnega sveta Republike Slovenije o problematiki ekonomsko socialne integracije Romov v Sloveniji (1.7.2004), kot izziv za nadaljnje razmišljanje in delovanje.

² Tudi v Sloveniji na Gorenjskem živijo Sinti, ki so že javno izrazili zahtevo, da ne želijo biti obravnavani kot Romi v Sloveniji, temveč kot posebna etnična skupina.

³ Glej podrobneje o najnovejšem razvoju na tem področju: Llopčič, Vera. Romi v novi Evropi / dekada za vključevanje Romov. V: Klopčič, Vera (ur.). *Evropa, Slovenija in Romi : zbornik referatov na mednarodni konferenci v Ljubljani, 15. februarja 2002*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2003, 2003, str. 79-90.

preteklosti in je še sedaj "skupina v neugodnem položaju in izpostavljena diskriminaciji in izključevanju".

MEDNARODNOPRAVNI DOKUMENTI

Mednarodnopravni dokumenti Organizacije Združenih narodov, Sveta Evrope, Organizacije za evropsko varnost in sodelovanje in Srednjeevropske pobude, ki se nanašajo na varstvo manjšin, so pomembni tudi za položaj Romov, še zlasti tiste določbe, ki državam nalagajo sprejem pozitivnih ukrepov, ki naj pripomorejo k izboljšanju položaja manjšin in ohranjanju in razvoju njihove etnične identitete, kulture in jezika, ob ustvarjanju pogojev za medsebojno spoznavanje, spoštovanje in sožitje različnih kultur.

Med dokumenti OVSE Rome kot skupino prvič izrecno omenja 40. člen v III. poglavju Sklepnega dokumenta KEVS-iz Kopenhagna (5. - 29. 6. 1990), ki pravi:

Sodelujoče države jasno in nedvoumno obsojajo totalitarizem, rasno in etnično sovraštvo, antisemitizem, ksenofobijo in diskriminacijo zoper kogarkoli kot tudi zatiranje na verski in ideološki osnovi. V tem kontekstu sodelujoče države pripoznavao poseben problem Romov (Ciganov). Izražajo čvrsto odločenost, da okrepijo napore za odpravo teh fenomenov, v katerikoli obliki in kjerkoli ...

Rome posebej omenja tudi 7. člen Instrumenta Srednjeevropske pobude za varstvo manjšinskih pravic.⁴

Ko obravnavamo mednarodne dokumente, ki so pomembni za položaj Romov, je potrebno upoštevati dejstvo, da vladne in nevladne mednarodne organizacije v tem primeru poleg normativne dejavnosti opravljajo tudi vlogo, ki jo pri drugih manjšinah opravljajo države matičnega naroda:

- preverjajo izvajanje mednarodno pravnih določb na notranji ravni;
- sodelujejo pri izpopolnjevanju standardov za varstvo in zaščito interesov romske skupnosti v notranji zakonodaji posameznih držav;
- sooblikujejo dejavnosti mednarodnih organizacij, ki so usmerjene v razvoj, povezovanje in sodelovanje na tem področju;
- opozarjajo na hude kršitve temeljnih človekovih pravic v posameznih konkretnih primerih.

* * *

⁴ 7. člen: "Države se zavedajo posebnih problemov Romov (Ciganov). Zavezujejo se k sprejemanju vseh pravnih, upravnih ali izobraževalnih ukrepov, kot jih predvideva ta instrument za ohranitev in razvoj identitete Romov, za olajšanje družbene integracije Romov (Ciganov) s sprejetjem posebnih ukrepov in za odpravo vseh oblik nestrpnosti zoper te osebe".

Instrument Srednjeevropske pobude za varstvo manjšinskih pravic, Budimpešta, 30. sept. 1994.

ORGANIZACIJA ZDRUŽENIH NARODOV IN SPECIALIZIRANE ORGANIZACIJE

Prepoved diskriminacije upoštevajo vsi dokumenti OZN na področju varstva človekovih pravic. S prepovedjo rasne diskriminacije se posebej ukvarja Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije. Zaradi zaskrbljujočega položaja Romov v posameznih državah je Odbor za nadzor nad izvajanjem te konvencije sprejel poseben dokument za odpravo diskriminacije romske skupnosti. Tudi ob obravnavi poročila Slovenije o uresničevanju Mednarodne konvencije o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije je bilo posebej izpostavljeno vprašanje položaja romske skupnosti in učinkovitosti sprejetih ukrepov.

Za varstvo Romov je pomembna tudi v letu 1992 sprejeta Deklaracija OZN o pravicah oseb, ki pripadajo narodnim ali etničnim, jezikovnim in verskim manjšinam, saj med drugim manjšinam zagotavlja pravico do obstoja, državam pa nalaga spodbujanje pogojev za pospeševanje identitete manjšin (1. člen).

ORGANIZACIJA ZA EVROPSKO VARNOST IN SODELOVANJE (OVSE)

V okviru OVSE deluje posebna kontaktna točka za Rome/Sinte v okviru Urada za demokratične institucije v Varšavi /ODIHR. OVSE je pripravila več seminarjev in srečanj na temo položaja romske skupnosti ter poročila o položaju Romov v posameznih državah. S položajem Romov v Evropi se ukvarja tudi Visoki komisar OVSE za narodne manjšine. V letu 2000 je pripravil "Poročilo o položaju Romov in Sintov na območju držav OVSE" (dalje v tekstu Poročilo), v katerem podaja celovit prikaz položaja Romov v državah OVSE. Kontinuirano večletno preučevanje pa je Visokemu komisarju omogočilo tudi primerjalni pregled in sintezo najpomembnejših skupnih odprtih vprašanj.⁵

Namen Poročila je prispevati k izboljšanju dejanskega položaja Romov in utrjevati sožitje med Romi in Neromi. Pripravljeno je bilo na podlagi podatkov iz poročil držav članic OVSE, študijskih obiskov Visokega komisarja OVSE v posameznih državah, pripomb držav na prvi osnutek Poročila ter poročil in informacij Romov in Sintov ter njihovih organizacij. Iz gradiva je razvidno, da se države srečujejo z nekaterimi sorodnimi težavami pri konkretnem urejanju pravnega položaja Romov v svojih državah.

Po mnenju Visokega komisarja so najpomembnejša področja, kjer je potrebna dejavnost, ki naj prispeva k izboljšanju položaja Romov in Sintov:

* * *

⁵ V Poročilu Visoki komisar uvodoma ugotavlja, da medtem ko lahko opazujemo napredek in izboljšanje položaja mnogih manjšinskih skupnosti, Romi na splošno tudi v sodobnih procesih ostajajo izven dosega progresivnih sprememb.

- Odprava predsodkov in rasnega nasilja;
- Izboljšanje možnosti za dostop do izobraževanja in za kvaliteto izobraževanja;
- Izboljšanje splošnih življenjskih pogojev (pri tem posebej izpostavlja bivalne razmere in zdravstveno varstvo);
- Povečana participacija Romov in Sintov v javnem življenju, posebej glede zadev, ki se nanašajo na njihov položaj.

Čeprav Poročilo ne omenja posebej razmer v Sloveniji, pa so navedena področja prav gotovo relevantna tudi za izboljšanje položaja romske skupnosti v Sloveniji.

Akcijski načrt OVSE za izboljšanje položaja Romov, ki je bil sprejet 26. novembra 2003, zajema različna področja družbenega življenja in zavezuje države k čimprejšnjemu ukrepanju za izboljšanje razmer, v katerih živijo Romi. Akcijski načrt OVSE med drugim vsebuje tudi posebne določbe za delo policije v stiku z romsko skupnostjo. Med drugim priporoča državam (alineje od 26 do 32), naj:

Razvijajo politiko, ki dviguje zavest med ustanovami, ki imajo izvršljivo moč, glede položaja Romov in Sintov in glede odprave predsodkov in negativnih stereotipov;

Pripravijo programe usposabljanja, ki naj preprečijo prekomerno uporabo sile in ki naj prispevajo k spoštovanju človekovih pravic.⁶

SVET EVROPE

Svet Evrope je sprejel dva pomembna obvezujoča mednarodnopravna instrumenta: Evropsko listino regionalnih ali manjšinskih jezikov, in Okvirno Konvencijo Sveta Evrope o varstvu narodnih manjšin, ki združujeta pomen kulturne in jezikovne raznolikosti sodobnih družb z varstvom kulturne dediščine in zgodovinskega izročila Evrope kot celote. Oba instrumenta tvorita podlago za "evropski standard manjšinskega varstva", ki je osnova za nadaljnje notranje urejanje varstva kulturne raznolikosti in kulturne dediščine tudi na politično institucionalni in zakonodajni ravni posameznih držav.

* * *

⁶ Policijska Akademija je v letu 2003 pripravila delavnico v Murski Soboti za usposabljanje policistov za delo z romsko skupnostjo. Dejavnosti so se nadaljevale tudi v letu 2004 s predavanjem/ delavnico o pomenu ozaveščanja o temeljnih dokumentih o varstvu človekovih pravic, kulturne raznolikosti, in nediskriminacije kot izhodišču za delo policistov v večkulturnem okolju.

V okviru Sveta Evrope se ob obravnavi človekovih pravic kot celote in pravic manjšin postavlja tudi vprašanje ureditve pravic Romov kot specifično vprašanje v normativni dejavnosti, ter v konkretnih dejavnostih na področju migracij, socialne kohezije in odprave predsodkov. Listina o regionalnih in manjšinskih jezikih določa, da naj se predvidena zaščita regionalnih in manjšinskih jezikov ustrezno prilagodi tudi za zaščito neteritorialnih jezikov (3. točka, 5. člen). V obrazložitvenem poročilu k Listini je izrecno zapisano, da se ta pojem nanaša tudi na romski jezik.

Okvirna konvencija Sveta Evrope je po svoji naravi dokument, ki pušča državam dovolj prostora, da prilagodijo uresničevanje zapisanih načel vsakokratnim okoliščinam, v katerih posamezne narodne manjšine živijo. Ker Okvirna konvencija ne vsebuje definicije pojma narodne manjšine, lahko vsaka država določi, da bo pri izvajanju načel v notranji zakonodaji upoštevala tudi Rome kot manjšino. Deklaracije držav ob ratifikaciji Okvirne konvencije do sedaj niso izključile te možnosti, nekatere deklaracije pa izrecno omenjajo Rome kot narodno manjšino. Tako je npr. vlada Republike Slovenije ob ratifikaciji Okvirne konvencije Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin v letu 1998 podala izjavo, da bo v skladu z Ustavo RS in notranjo zakonodajo uporabljala določbe Okvirne konvencije Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin za avtohtoni italijansko in madžarsko narodno manjšino, in smiselno tudi romsko skupnost, ki živi v Sloveniji ⁷.

Pristop Sveta Evrope k obravnavi položaja Romov kot celote je zajet v "Priporočilu Parlamentarne Skupščine Sveta Evrope "Romi v Evropi",⁸ ki ugotavlja, da Romi "v veliki meri prispevajo h kulturni raznovrstnosti Evrope". V tem priporočilu Parlamentarna skupščina ugotavlja, da se "izbruhi rasnega in družbenega sovraštva pojavljajo vse pogosteje in da so napeti odnosi med skupnostmi privedli do obžalovanja vrednega položaja, v katerem živi večina Romov danes".

S konkretnimi ukrepi in obravnavo možnih načinov za pomoč Romom v Evropi se ukvarjajo številni projekti. S položajem Romov se ukvarja tudi Stalna konferenca lokalnih in regionalnih oblasti (CLRAE), ki je v Resoluciji št. 249 iz leta 1993 ugotovila, "da je do sedaj omenjena besedila Sveta Evrope spremljalo bolj malo konkretne akcije". Med drugim je pozvala lokalne in regionalne oblasti, naj sprejmejo potrebne ukrepe kot del splošne strategije za lajšanje vključevanja

* * *

⁷ Deklaracija v verbalni noti Stalnega predstavnštva Slovenije z dne 23. marca 1998, podana Generalnemu sekretarju ob oddaji instrumenta o ratifikaciji 25. marca 1998: "Ker Okvirna konvencija ne vsebuje definicije narodne manjšine in je torej prepuščeno posameznim državam pogodbenicam da določijo skupine ki jih opredeljujejo kot narodne manjšine, Vlada Republike Slovenije, v skladu z Ustavo in notranjo zakonodajo v Republiki Sloveniji izjavlja, da sta to avtohtoni italijanska in madžarska narodna manjšina. V skladu z Ustavo in notranjo zakonodajo Republike Slovenije se bo Okvirna konvencija uporabljala tudi za pripadnike romske skupnosti, ki živijo v Sloveniji".

⁸ Priporočilo Parlamentarne skupščine Sveta Evrope št. 1203, 1993.

Romov v lokalne skupnosti na področju namestitve, naselij s prikolicami, izobraževanja, zdravstva in podpore, da bi lahko ti ljudje izražali in razvijali svojo identiteto in kulturo. Lokalne in regionalne oblasti naj spodbujajo Rome, da sodelujejo pri projektih za pospeševanje njihove integracije.

Pri obravnavi posameznih izstopajočih problemov Svet Evrope v svojih dokumentih poudarja, da je pri oblikovanju vladne politike do Romov v vsaki posamezni državi potrebno vključiti tudi predstavnike Romov.

Resolucija Parlamentarne Skupščine Sveta Evrope št. 1557 iz leta 2002 o pravnem položaju Romov v Evropi opozarja na izredno neugodne socialne razmere, v katerih živijo Romi, in obvezuje države, naj sprejmejo konkretne ukrepe za spoštovanje in uresničevanje individualnih in kolektivnih pravic Romov. V delu Resolucije, ki povzema bistvene ugotovitve o pravnem položaju Romov v posameznih državah v Evropi, se Resolucija med drugim zavzame za to, da se Romom v notranji zakonodaji prizna status narodne manjšine v vsaki državi, kjer živijo, ter zagotovi "enaka obravnava romske manjšine kot etnične ali narodne manjšine na področju izobraževanja, zaposlovanja, bivalnih razmer, dostopa do zdravstva in javnih dobrin" (točka c).

V okviru Sveta Evrope deluje poseben odbor strokovnjakov za položaj Romov/Ciganov.

EVROPSKA UNIJA

Dejavnosti EU na področju urejanja položaja Romov v Evropi so usmerjene zlasti na področje izboljšanja njihovega socialnoekonomskega položaja. Programi EU na področju socialne kohezije, za odpravo predsodkov, diskriminacije in izključevanja posvečajo posebno pozornost položaju Romov, ki jih označijo kot "socialno ranljivo skupino", ki je podvržena diskriminaciji, rasnemu nasilju, marginalizaciji in izključevanju. Države so dolžne sprejeti posebne ukrepe za ustvarjanje pogojev za vključevanje socialno ranljivih skupin. V procesu pridruženja EU je bila to tudi ena od zahtev državam kandidatkam.

ROMI - EVROPSKA MANJŠINA ALI NAROD?

Skupna ugotovitev mednarodnih organizacij in ustanov je, da je možnosti za izboljšanje položaja Romov potrebno iskati v dialogu s predstavniki romske skupnosti. Zato je izrednega pomena dejstvo, da imajo mednarodna združenja Romov status nevladnih organizacij, ter da sodelujejo v delu mednarodnih organizacij in pripravi dokumentov.

Predlogi romskih združenj se nanašajo zlasti na:

- ustrezno poimenovanje romske skupnosti kot "Roma, Romanes";
- odpravo predsodkov zoper romsko skupnost in izboljšanje socialnih pogojev, v katerih Romi živijo;
- možnosti neoviranega gibanja in potovanja iz države v državo;
- stalno mesto romskih predstavnikov v mednarodnih povezavah in organizacijah.

Konkretno predlagajo priznanje statusa narodne manjšine znotraj posamezne države, izboljšanje položaja in spoštovanje pravic romske skupnosti kot specifične manjšine, ki živi raztreseno v različnih državah in je torej upravičena do zagotovitve ustreznih ukrepov za ohranjanje etničnih, kulturnih in jezikovnih značilnosti v novonastajajočem skupnem pravnem sistemu Evrope.

Po mnenju predstavnikov Romov v mednarodnih organizacijah bi Romi kot skupina z vključitvijo teh predlogov v pripravo in izvajanje dokumentov s področja varstva človekovih pravic in še posebej manjšin dosegli pravno podlago na mednarodni ravni, ki pomeni izhodišče tudi za uresničitev teh pravic na notranji ravni v vsaki posamezni državi.

Željo po okrepitvi sodelovanja Romov kot narodne skupnosti ali naroda na mednarodni ravni izraža Resolucija Parlamenta mednarodne Zveze Romov (IRU), ki je bila sprejeta na zasedanju v Skopju v času od 18. do 20. januarja 2002⁹.

V tej resoluciji

Parlament IRU naslavlja svoje želje španskemu predsedovanju Evropski Uniji, saj je Španija država članica Evropske Unije z največjim številom pripadnikov romske skupnosti med vsemi članicami Unije, ter izraža najtoplejše želje Konvenciji ... Poziva k ustreznemu predstavnštvu Romov in romske strategije v delu Konvencije. Potrjuje močan interes za različne ugledne predloge glede pogojev in predvsem glede zastopanosti Romov na institucionalni ravni. IRU toplo pozdravlja predloge v duhu predloga predsednice Finske in poudarja svojo željo prispevati k uspešnemu procesu in ustrezni zastopanosti naroda Romov v medvladnih, mednarodnih in nacionalnih institucijah. Ob zavedanju pomena in v želji po dialogu, Mednarodna Zveza Romov ponovno potrjuje, da se sredstva, znanje in načini, ki so jih evropske države pripravljene dati na razpolago v procesu, ki vodi k izvolitvi predstavnškega telesa Romov lahko dajo na razpolago v procesu ki vodi

* * *

⁹ Resolucija Parlamenta mednarodne Zveze Romov (IRU) je v slovenskem, angleškem in romskem jeziku objavljena v časopisu *Romano them*, št. 14, Murska sobota, april 2002, str. 9 in 10.

k izvolitvi ustanovnih teles Romov kot zastopstva romskega naroda, ki ne želi postati država, ter išče načine za predstavnštvo v okviru nad-nacionalnih evropskih ustanov... Romi v Evropi so edini, ki so **samo Evropejci**, ter so polno vpeti v procese transformacije obstoječih evropskih ustanov.

V juliju 2004 (dne 13. julija) je bil na podlagi citiranih pobud ustanovljen mednarodni evropski romski forum European Roma and Travelers Forum/ ERTF. Predsednik je Rudko Kawczynski (Nemčija), generalni sekretar pa je Nezdet Mustafa (Makedonija).

ZNAČILNOSTI POLOŽAJA ROMOV V SLOVENIJI

DEMOGRAFSKI PODATKI

Romi v Sloveniji so v večjem številu tradicionalno naseljeni zlasti na območju Prekmurja, Dolenjske in Bele Krajine.¹⁰ Po podatkih popisa prebivalstva iz leta 2002 je število Romov v Sloveniji 3.246.¹¹ Drugačno sliko odsevajo podatki občinskih Centrov za socialno delo, saj je v teh centrih samo na območju Dolenjske regije prijavljenih 2.246 Romov, ki dobivajo socialno podporo. Primerjava starostne strukture Romov s starostno strukturo celotnega prebivalstva kaže na bistven razkorak po posameznih deležih (glej prilogo I). Skoraj enak delež obeh primerjanih skupin je le v starostni skupini od 18 do 45 let (Romi 40,7 %, vse ostalo prebivalstvo 41,2 %). Delež otrok v skupini "ostalo prebivalstvo" v starosti do 15 leta je 17,3 %, medtem ko je delež otrok v populaciji Romov 40,3 %. Tudi delež mladostnikov v starosti nad 15 do 18 leta je pri Romih enkrat večji (vse prebivalstvo 4,2 %, Romi 8 %). Izrazito velika razlika je v deležu starejših oseb nad 65 let. V tej starostni skupini je Romov samo 1,7 %, delež starejših nad 65 let pa je med vsemi prebivalci v Sloveniji 13 %.¹²

Ustava RS določa, da položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon.¹³ Pravni položaj romske skupnosti urejajo določbe posameznih zakonov, ki se nanašajo na področje izobraževanja, politične participacije itd. Vlada Republike Slovenije je v letu 1995 sprejela Program ukrepov za pomoč Romom, ki zajema dejavnosti različnih državnih organov na tem področju. Poleg tega pa so za izboljšanje položaja Romov pomembni tudi drugi vladni programi socialnega vključevanja in celoten sklop protidiskriminacijske zakonodaje.

* * *

¹⁰ Več o položaju Romov v Sloveniji glej zbornik: Poti za izboljšanje položaja Romov v srednji in Vzhodni Evropi, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1999.

¹¹ Po podatkih popisa iz leta 1991 je bilo v Sloveniji 2.259 oseb, ki so se opredelile kot Romi.

¹² Povzeto iz študije "Romi na območju ZRSZ OS Novo mesto in ukrepi za razreševanje njihovega težavnega položaja na trgu dela", februar 2003, pripravila Franc Smerdu in Jože Giodani.

¹³ Ustava R Slovenije, Uradni list RS, št. 33/ 1991, člen 65.

Glavni izziv na tem področju je, kako istočasno zagotoviti enako obravnavo vseh državljanov, ter s posebnimi ukrepi pomagati Romom pri njihovi integraciji, upoštevaje razlike glede drugačnega načina življenja, tradicije in kulture Romov.

Zaradi socialne ogroženosti večjega dela romske skupnosti so ukrepi za izboljšanje položaja Romov v programu iz leta 1995 usmerjeni predvsem v urejanje elementarnih življenjskih razmer - bivalnih pogojev, zagotavljanja sredstev za preživetje in v izobraževanje.¹⁴

Težave pri izvajanju Programa iz leta 1995 so nezadostno zagotovljena finančna sredstva za lokalne skupnosti in skromna vključenost predstavnikov romske skupnosti v postopek ocenjevanja uspešnosti ukrepov.

IZOBRAŽEVANJE

Leta 1996 so bile v šolsko zakonodajo vključene pravne podlage za posebne pogoje izobraževanja romskih otrok v naslednjih zakonih: Zakon o financiranju vzgoje in izobraževanja (Uradni list RS, št. 12/96), Zakon o vrtcih (Uradni list RS, št. 12/96) in Zakon o osnovni šoli (Uradni list RS, št. 12/96). Tako kot v drugih evropskih državah, podatki izkazujejo velik osip romskih učencev zlasti v višjih razredih osnovne šole, ter slabšo šolsko uspešnost romskih otrok. Med razlogi za tako stanje se pogosto navaja nezadostno obvladovanje slovenskega jezika, zato potekajo pobude za zaposlitev posebnih romskih asistentov - pomočnikov z znanjem obeh jezikov. V decembru 2002 je Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport ustanovilo posebno delovno skupino za pripravo strategije vključevanja Romov v vzgojo in izobraževanje. Strategija je bila sprejeta v juniju 2004.

V Sloveniji potekajo posebni izobraževalni programi za Rome (v to skupino so vključeni tudi romski učenci, ki niso dokončali rednega osnovno šolskega izobraževanja), ki potrebujejo tečaje za osnovnošolsko izobraževanje in ustrezno poklicno usposabljanje v okviru izobraževanja in opismenjevanja odraslih.

Izsledki raziskav izkazujejo, da imajo Romi z višjo stopnjo izobrazbo boljše možnosti na trgu dela, ter da so bolj pripravljeni spodbujati svoje otroke k prisotnosti pri pouku, in za nadaljnje izobraževanje.

ZAPOSLOVANJE

Podatki o številu brezposelnih oseb med pripadniki romske skupnosti v primerjavi z ostalo populacijo v Sloveniji kažejo, da je med Romi nadpovprečno število brezposelnih oseb (glej prilogo 2).

* * *

¹⁴ Izvajanje Programa iz leta 95 spremlja posebna vladna komisija za romska vprašanja.

Možnosti za zaposlovanje Romov v Sloveniji zajemajo predvsem vključevanje Romov v programe javnih del (npr. na naslednjih področjih: ureditev bivalnih razmer, izobraževanje, kmetijstvo). Na območju Dolenjske programe izvajajo območne enote Zavoda za zaposlovanje RS, razvojno izobraževalni centri, privatna podjetja in javne ustanove (npr. Knjižnica Mirana Jarca iz Novega mesta).

Na območju, ki ga pokriva Območna služba Zavoda za zaposlovanje v Murski Soboti, so se Romi vključevali v različna javna dela v svojem okolju. Posebnih programov, kamor bi se vključevali izključno Romi, v Prekmurju niso organizirali, temveč se vključujejo v redne programe za zaposlovanje. Romi iz Prekmurja izboljšuje svoj socialnoekonomski položaj z občasnimi sezonskimi in priložnostnimi deli v sosednji Avstriji.

PARTICIPACIJA ROMOV V JAVNEM, KULTURNEM IN POLITIČNEM ŽIVLJENJU

S sprejetjem sprememb in dopolnitev k Zakonu o lokalni samoupravi v maju 2002 je bila uresničena medijsko zelo odmevna Odločba Ustavnega sodišča Republike Slovenije z dne 22. 3. 2001 o politični participaciji romske skupnosti na lokalni ravni/pravici pripadnikov romske skupnosti do vsaj enega predstavnika v občinskem svetu v občinah, kjer Romi tradicionalno živijo. Žal pa še niso bili sprejeti drugi ukrepi - npr. zagotavljanje nujne infrastrukture, prostorov in opreme, ki naj prispevajo k delu in uveljavitvi romskih svetnikov tako znotraj romske skupnosti kot tudi v stiku s predstavniki večinskega naroda.

ORGANIZIRANJE ROMOV V SLOVENIJI

V Sloveniji deluje 22 romskih društev, ki so povezana v Zvezo Romov Slovenije. Zveza Romov Slovenije je bila ustanovljena leta 1996. Predsednik Zveze Romov je Jožek Horvat Muc.¹⁵ Pri Zvezi Romov Slovenije deluje Ženski Forum (Romkinj) v Sloveniji.

V letu 2003 je bil ustanovljen kulturnoinformativni center ROMIC kot temeljna informativna stična točka romske skupnosti v Sloveniji. Center deluje v Murski Soboti.

EVROPSKI PROJEKTI V SLOVENIJI

V Sloveniji že potekajo številni mednarodni projekti, ki se ukvarjajo z različnimi aspekti izboljšanja položaja romske skupnosti. V tem orisu bom predstavila

* * *

¹⁵ Podroben prikaz pestrega delovanja Zveze Romov podaja prispevek Jožeka Horvata Muc "Kronološki pregled aktivnosti Zveze Romov Slovenije od 2000-2004", *Romano them*, št.20, maj 2004, str 7-12.

projekt Sveta Evrope o povečanju možnosti za zaposlovanje pripadnikov romske skupnosti, saj se ukvarja s temeljnim vprašanjem za dolgoročno izboljšanje položaja romske skupnosti.

Prva delavnica za usposabljanje delavcev lokalnih zavodov za zaposlovanje v okviru regionalnega projekta Sveta Evrope za povečanje možnosti za zaposlovanje Romov je potekala v Novem mestu (3.–5. oktober 2001). Cilji delavnice so bili izboljšanje delovanja uslužbencev lokalnih zavodov za zaposlovanje in povečanje možnosti rednega zaposlovanja Romov. Na delavnici so aktivno sodelovali predstavniki lokalnih zavodov za zaposlovanje, Romi in eksperti Sveta Evrope, ter sprejeli priporočila za izboljšavo na področju komunikacije med Romi kot iskanci zaposlitve in uslužbenci lokalnih zavodov.¹⁶

Udeleženci so se strinjali da se morajo ukrepi uresničevati postopoma, ter da jih je potrebno načrtovati dolgoročno. Zaradi nizke stopnje izobrazbe mora usposabljanje Romov za zaposlovanje zajeti tudi odpravo nepismenosti, osnovnošolsko izobraževanje in tečaje za poklicno usposabljanje. Možnosti za prihodnost so bodisi v vključevanju v programe javnih del ali v oblikovanju posebnih podjetij oz. kooperativ, ki jih lahko upravljajo Romi ali Neromi. Predstavniki Romov so poudarili, da je za nadaljnja izboljšanja nujno pričeti s posebnimi tečaji o romski kulturi, identiteti in tradiciji. Tako se bodo uslužbenci v javnih službah seznanili tudi s kulturnimi značilnostmi romske skupnosti, ne le s socialnimi problemi.¹⁷

* * *

¹⁶ Sklepi in predlogi delavnice za izboljšanje možnosti za redno zaposlovanje Romov:

- vključiti nove poklice v seznam poklicev;
- Oblikovati poseben sklad za podporo pridobitnim projektom in samozaposlitvenim projektom za Rome;
- podpirati infrastrukturo in možnosti delovanja romskih nevladnih organizacij;
- zadolžiti posamezno osebo na Zavodih za zaposlovanje za vprašanje Romov in ustvariti ustrezno mrežo stikov za to področje;
- zaposliti Rome kot svetovalce v območnih zavodih za zaposlovanje;
- zagotoviti zaposlitev za Rome, ki so končali višjo stopnjo izobrazbe ali tečaje za poklicno usposabljanje;
- spodbujati partnerstvo med Romi, nevladnimi organizacijami in državnimi ustanovami;
- vključiti romske nevladne organizacije v postopek zaposlovanja Romov;
- dati romskim nevladnim organizacijam status kontaktne točke med delodajalci in romskimi iskanci zaposlitve;
- dati finančne olajšave delodajalcem, ki zaposlujejo Rome;
- objaviti uradne dokumente o Romih in spoštovati sprejeta zagotovila;
- organizirati posebne tečaje za poklicno usposabljanje in prekvalifikacijo za Rome.

¹⁷ Romi so na žalost še vedno žrtev predsodkov tudi na področju zaposlovanja, kar se je v zadnjih letih izražalo v primerih zmanjševanja števila in odpuščanja delavcev, ko so bili Romi praviloma med prvimi, ki so v primeru stečajev ali nelikvidnosti podjetij izgubili zaposlitev. Politično in socialno izključevanje Romov, s katerimi se še vedno srečujejo v vsakdanjem življenju vpliva tudi na učinkovito izvajanje programov in projektov za povečanje rednega zaposlovanja v Sloveniji, saj delodajalci pogosto niso pripravljeni zaposliti Romov.

ODPRTA VPRAŠANJA

Dejstvo, da ne obstaja zadovoljiva med kulturna komunikacija med Romi in Neromi, močno vpliva tudi na uspešno vključevanje pripadnikov romske skupnosti v Evropi. Tudi v najnovejšem obdobju evropske zgodovine se kolektivni pritisk na pripadnike romske skupnosti stopnjuje celo do fizičnega nasilja v konkretnih okoljih.

Gradiva mednarodnih organizacij, strokovna literatura, izkušnje Romov in romskih združenj diskriminacijo, nestrpnost in predsodke do romske skupnosti označujejo kot temeljno oviro za njihovo vključevanje v družbo. Poročilo Open Society Institute (Zavoda za odprto družbo) o spremljanju pridruževanja EU z naslovom Zaščita manjšin iz leta 2001, ki namenja posebno pozornost položaju Romov v državah kandidatkah, med drugim opozarja na problem institucionalnega rasizma oz. predsodkov tudi med tistimi, ki se ukvarjajo z načini za odpravo le-teh. Tako Poročilo navaja primer, ko je v aprilu 2001 tedanji namestnik ministra za evropske integracije na Slovaškem izjavil, da morajo Romi "vedeti, kaj je dobro zanje - in to je, da spremenijo svoj način življenja". Vodja ene od zunajparlamentarnih strank na Slovaškem je romsko skupnost javno označil kot "časovno bombo, ki bo povzročila težave, če ne bo pod nadzorom", z razlago, da "imamo veliko maso Romov, ki ne želijo drugega kakor ležati v postelji in živeti od socialne podpore".

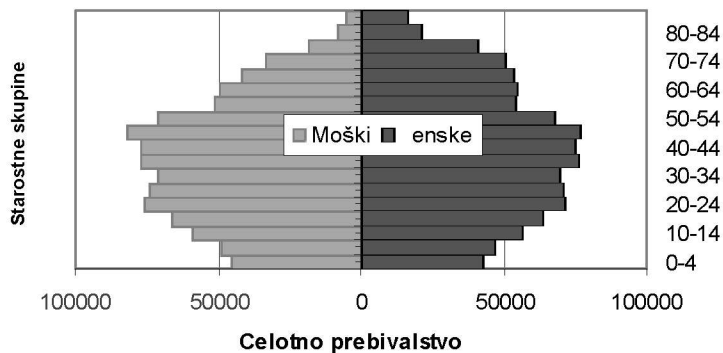
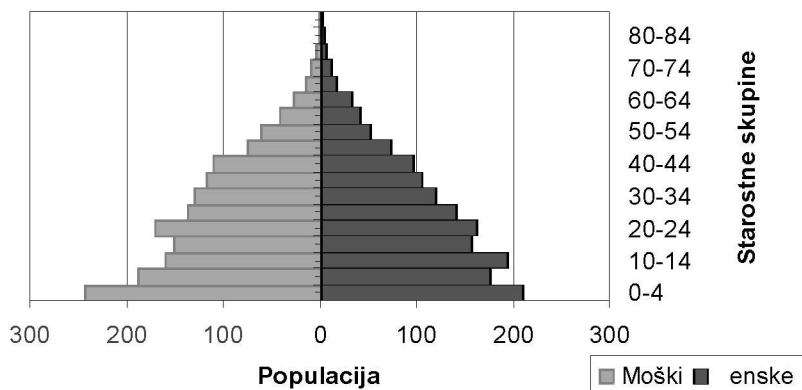
V številnih razpravah v Sloveniji se v zadnjem času ponovno postavljajo vprašanja: Kaj dejansko pomeni pozitivna diskriminacija na področju varstva Romov v Sloveniji? Ali naj imajo določbe o izboljšanju socialnega položaja Romov ter odpravi socialne izključenosti prednost pred vsemi drugimi dejavnostmi na področju socialnega varstva, ki so namenjene preostalemu prebivalstvu? Ali naj se sprejme zakon, ki bo uredil vsa odprta vprašanja, ali pa naj se nadaljuje z urejanjem posameznih področij v sistemskih zakonih? Ali je obveznost za zagotavljanje sožitja in ustreznih življenjskih pogojev romske skupnosti odgovornost države ali lokalnih skupnosti?

Šele v novejšem času se v teh razpravah, v skladu z evropskim kontekstom pravnega varstva kulturne raznolikosti in kulturne dediščine, nakazuje možnost za večjo prisotnost in razumevanje posebnosti romske kulture, zlasti na ravni strokovne obravnave. Le postopoma in le v nekaterih segmentih pa se spreminja odnos večinske družbe do enakopravnega partnerstva pri urejanju položaja romske skupnosti - od obveznosti do sprejemanja "ukrepov pomoči" pri zagotavljanju enakih možnosti za izobraževanje, zaposlovanje in participacijo Romov v javnem, kulturnem in političnem življenju do prevzemanja skupne odgovornosti za razvoj, ne le iskanje krivde za konflikt in težave zgolj na strani ene ali druge skupnosti.

Kljub ustavno-pravni podlagi in sprejetim programom se v izvajanju določb na področju varstva romske skupnosti in tolmačenja načela nediskriminacije porajajo vedno novi, protislovni, praktični argumenti "za" in "proti" posebnemu urejanju za posamezne skupnosti. Temeljno vprašanje se zrcali v dilemi pri izvajanju pravnih določb, ali za varstvo pred diskriminacijo zadošča "odsotnost diskriminacije" in enaka obravnava vseh državljanov, ali pa je potrebno že v posameznih področnih zakonih postaviti določene izjeme za pripadnike romske skupnosti. Težave v praksi se pojavijo zlasti glede tega, kako ugotoviti, kdo je pripadnik romske skupnosti, saj se v skladu z Ustavo RS in z zakonodajo o varstvu osebnih podatkov ni nihče dolžan opredeljevati v narodnostnem smislu. Razlike v tolmačenjih pa postanejo še posebej pomembne takrat, kadar se za njimi skrivajo razlogi za odklonilna stališča do zagotavljanja pravic manjšin in se na ta način iščejo možnosti za opravičevanja restriktivnih tolmačenj zapisanih določil.

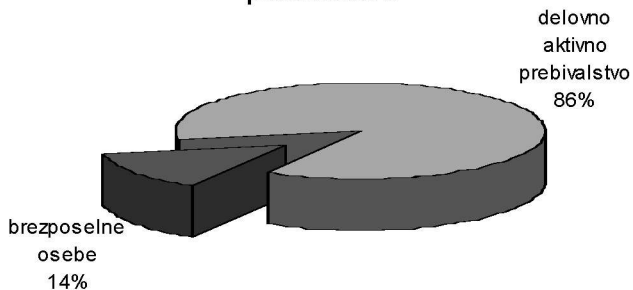
PRILOGA I

Romi po starostnih skupinah in spolu, Slovenija, popis 2002

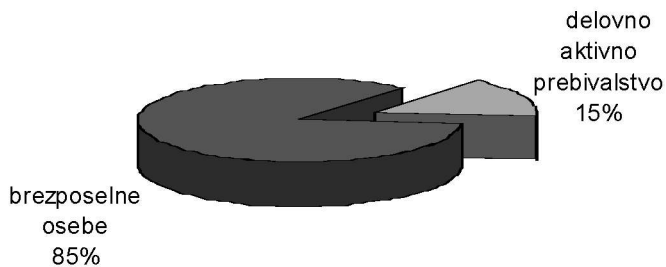
Slovenija, popis 2002**Romi**

Priloga 2. Romi po ekonomski aktivnosti, Slovenija, popis 2002

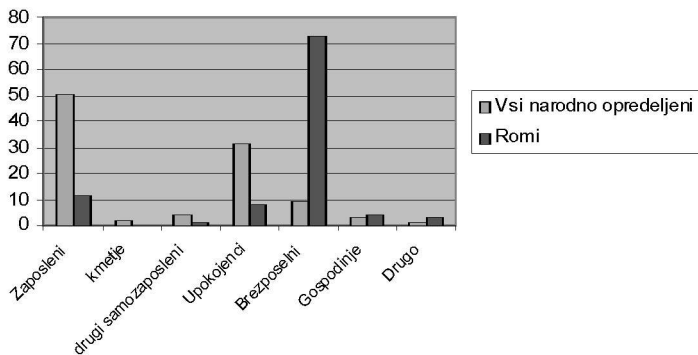
Slovenija, dele brezposelnih v aktivnem prebivalstvu

Romi, dele brezposelnih v aktivnem prebivalstvu

Prebivalstvo po narodni pripadnosti in ekonomski aktivnosti, Slovenija, popis 2002

REFERENCE:

- E Romane Džuvlja Šaj / Romske ženske to zmoremo / Roma Women Can Do it. *Regionalni projekt Delovne skupine Pakta stabilnosti za enakost spolov v Sloveniji. Regional project of Stability Gender Task Force.* Poročilo / Report. Slovenija, 2003.
- Jorvat, Jožek –Muc, Kronološki pregled aktivnosti Zveze Romov Slovenije od 2000-2004, *Romano them*, št.20, maj 2004, str 7-12
- Klopčič, Vera (ur.), Polzer, Miroslav (ur.). Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi : izziv za manjšinsko pravo : zbornik referatov na znanstvenem srečanju v Murski Soboti, 11. - 12. aprila 1997. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1999
- Klopčič, Vera. Nekatere značilnosti sodobnega položaja Romov : izkušnje na področju izobraževanja, poklicnega usposabljanja in zaposlovanja Romov v Sloveniji / primeri dobre prakse. *Razpr. gradivo - Inšt. nar. vpraš. (1990)*, 2001, št. 38/39, str. 302-313.
- Kopčič, Vera. Regionalni projekt za jugovzhodno Evropo za povečanje možnosti za zaposlovanje Romov : Delavnica I - Slovenija : Delavnica za usposabljanje delavcev lokalnih zavodov za zaposlovanje. Zaposlitvene možnosti pripadnikov romske skupnosti. *Romano them*, 2001, letn. 7, št. 13, str. 3-5, fotografije.
- Klopčič, Vera (ur.), Polzer, Miroslav (ur.). Evropa, Slovenija in Romi : zbornik referatov na mednarodni konferenci v Ljubljani, 15. februarja 2002. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2003, str. 400
- Komac, Miran, Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji : Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja,1999
- Maric, A., Bitu, V., Klopčič, V., Tonelli, S. (2001) *South East Europe regional project to promote employment opportunities for Roma. A Stability Pact Initiative supported by the Austrian government: training workshop for the staff of local employment services working with Roma job seekers.* Workshop 1 - Slovenia (Novo mesto, 3-5 October 2001). Strasbourg: Council of Europe.
- NOVAK-Lukanovič, Sonja (ur), KLOPČIČ, Vera (ur) : Romi na Slovenskem, Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 1991
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe. *Recommendation 1557 (2002) on the legal situation of Roma in Europe.*
- Poročilo Open Society Institute /Zavoda za odprto družbo/ o spremljanju pridruženja EU "Zaščita Manjšin", 2001

Report of the OSCE High Commissioner on National Minorities (2000) "Situation of Roma and Sinti in the OSCE area".

Zaključno poročilo o projektu CRP "Romi v procesih evropske integracije/razvoj modelov izobraževanja in usposabljanja Romov za povečanje rednega zaposlovanja", 2004